

عوامل موثر بر ایجاد اشتغال در طرح‌های اشتغال‌زایی از دیدگاه

مشتریان (کارفرمایان و صاحبان بنگاه‌های اقتصادی)

بانک توسعه تعاون استان البرز

میر محمدپارسا علوی^۱

چکیده

در دو دهه‌ی اخیر، معضل بیکاری همواره یکی از چالش‌های اصلی دولت جمهوری اسلامی ایران بوده است. رشد جمعیت ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ حدود ۴ درصد برآورد شده است. از سال ۱۳۷۶، متولدین دوره انفجار باروری دهه ۵۵ تا ۶۵ پا به سن اشتغال گذاشتند و تا به امروز آخرین گروه‌های آن وارد بازار کار می‌شوند.

به دلیل انباشته شدن تعداد بیکاران از سال‌های قبلی و محدودیت تولید شغل در کشور، اگر وضعیت اشتغال در کشور به همین روال ادامه یابد، احتمال دارد تا یک دهه دیگر هم کماکان این مساله جزء چالش‌های اصلی دولت باشد. از این رو لازم است معضل بیکاری به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل آسیب‌های اجتماعی ایران مورد توجه بیشتری قرار گیرد.

^۱بانک‌یار شعبه محمدشهرکرج - پرسنلی ۴۲۸۶

از سوی دیگر نمی‌توان نقش چشم‌گیر صنایع کوچک را در افزایش اشتغال، تولید و درآمد سرانه کشورهای توسعه یافته و برخی کشورهای در حال توسعه نادیده گرفت. اما آمارها بیان‌گر نقش کم‌رنگ بنگاه‌های اقتصادی ایران در ایجاد اشتغال است. بنگاه‌های اقتصادی برای فعالیت خود با مشکلات بسیاری روبه‌رو هستند که میزان اشتغال‌زایی ایجاد شده توسط این بنگاه‌ها را تحت تاثیر قرار داده است. در این تحقیق سعی شده است تا عوامل موثر بر ایجاد اشتغال در طرح‌های اشتغال‌زایی در بین مشتریان بانک توسعه تعاون استان البرز که مانع از ایجاد اشتغال‌زایی ایشان شده است، مورد بررسی قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: بنگاه‌های اقتصادی (کارفرمایان)، اشتغال‌زایی، بیکاری

مقدمه

در فرایند برنامه‌ریزی و توسعه، اشتغال و بازار کار به دلیل ارتباط جدی با جنبه‌های انسانی از حساسیت بیشتری برخوردار است. در چند سال اخیر، معضل بیکاری مهم‌ترین چالشی است که کشور ایران با آن روبه‌رو بوده است. تحولات جمعیتی کشور در زمینه‌ی جمعیت فعال، روشنگر اهمیت توجه به سیاست‌های جدید ایجاد اشتغال‌زایی در کشور است. چرا که به دلیل انباشه شدن تعداد بیکاران از سال‌های قبل و محدودیت تولید شغل در کشور، اگر وضعیت اشتغال در کشور به همین روال ادامه یابد، احتمال دارد تا یک دهه‌ی دیگر هم این مساله جزء چالش‌های اصلی دولت باشد.

هزینه‌های اقتصادی و اجتماعی بیکاری به عنوان مهم‌ترین عامل فقر اقتصادی بر کسی پوشیده نیست. از این رو یکی از محورهای اصلی برنامه‌ی توسعه جمهوری اسلامی ایران، تاکید بر اشتغال است. اما برای تحقق اهداف این برنامه و حتی برای ثابت نگه‌داشتن تعداد بیکاران در بازار کار جدید، ایجاد ۹۰۰ هزار فرصت شغلی^۱ در سال ضروری است. تحقق این اهداف امکان‌پذیر نیست مگر این که سیاست‌های جدید اشتغال‌زایی مورد توجه قرار گیرند.

---

^۱ یک فرصت شغلی برابر ۳۰ نفر سال کار است که در اثر فعل و انفعالات چرخه زندگی اقتصادی در بازار کار ایجاد می‌شود.

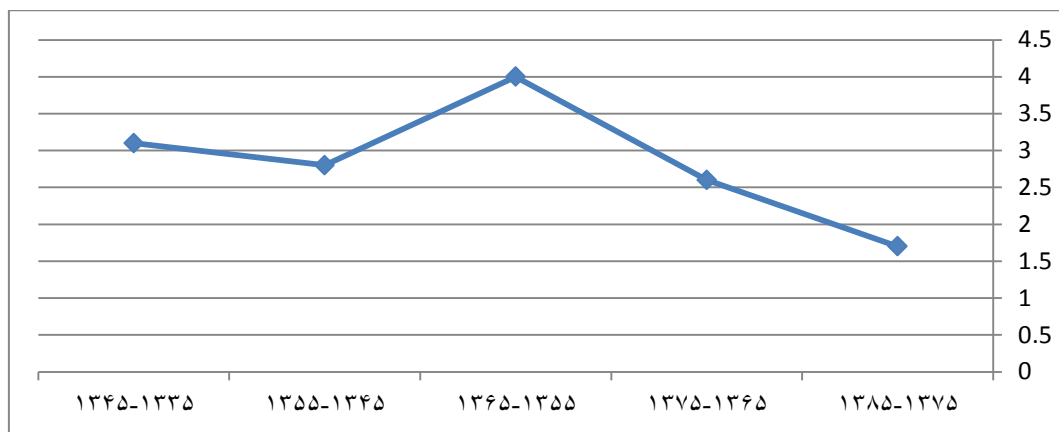
همچنین تجربه ثابت کرده است که مهم‌ترین منبع اشتغال جدید، کارآفرینی و بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط در بخش خصوصی است. (موسسه کار و تامین اجتماعی، ۱۳۸۵: ۱۷)

با توجه به موارد بالا هدف این مقاله بر آن است تا عوامل موثر بر میزان اشتغال‌زایی در طرح‌های اشتغال‌زایی در بین مشتریان بانک توسعه تعاون استان البرز را از دیدگاه کارفرمایان و صاحبان بنگاه‌های اقتصادی مورد بررسی قرار دهد و نیز محدودیت‌های قانونی و مالی حاکم بر فضای اقتصادی کشور از دیدگاه کارفرمایان مورد بررسی قرار گرفته که به صورت غیرمستقیم بر میزان اشتغال‌زایی آنان تأثیر می‌گذارد. از جمله این موارد می‌توان به نگرش کارفرمایان نسبت به برخی مواد قانون کار، میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها، میزان استفاده بنگاه‌های اقتصادی کوچک از تسهیلات مالی دولت، نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های بنگاه‌ها به دولت و شهرداری، نگرش کارفرمایان نسبت به میزان پرداختی بنگاه‌ها به سازمان تامین اجتماعی و مدت فعالیت بنگاه‌ها اشاره کرد.

۱- طرح مساله

در راستای طرح مساله‌ی تحقیق، لازم است معضل بیکاری به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل آسیب‌های اجتماعی ایران در دو دهه گذشته مورد بررسی بیشتر قرار گیرد. بیشترین میزان رشد جمعیت در طی ۴۰ سال اخیر تقریباً متعلق به سال‌های ۱۳۵۸ تا ۱۳۶۲ بوده است. رشد جمعیت ایران در فاصله سال‌های ۱۳۵۵ تا ۱۳۶۵ حدود ۴ درصد برآورد شده است. به طوری که این دوره را دوره انفجار باروری می‌نامند. متولدین این سال‌ها در سرشماری سال ۱۳۷۵ عمدتاً در سنین ۱۷-۱۳ سال بودند که بخش قابل توجهی از جمعیت غیرفعال در قالب محصل را تشکیل می‌دادند. از سال ۱۳۷۶، متولدین دوره انفجار باروری دهه ۵۵ تا ۶۵، پا به سن اشتغال گذاشتند و تا به امروز آخرین گروه‌های آن وارد بازار کار می‌شوند.

نمودار ۱ متوسط رشد جمعیت ایران در فاصله سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵ را نشان می‌دهد.

نمودار ۱- متوسط رشد جمعیت ایران در فاصله سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۵

منبع: سایت مرکز آمار ایران

از آنجایی که جمعیت فعال بخش عمده و اصلی نیروی کار در هر جامعه را تشکیل می‌دهد، اطلاعات جمعیت فعال کشور در سه دهه گذشته می‌تواند مفید واقع شود. در سال ۱۳۶۵، ۵۱/۴ درصد جمعیت ایران در سنین فعالیت (۱۵ تا ۶۴ سالگی) قرار داشتند. این رقم برای سال ۱۳۷۵ معادل ۵۶ درصد و برای سال ۱۳۸۵ برابر ۷۱/۴۱ درصد است. این ارقام بیان‌گر اهمیت اشتغال‌زایی برای جمعیت فعال و آموزش و تحصیل برای جمعیت غیرفعال در سال‌های ۷۵ به بعد و دهه پیش‌رو است. زیرا هرم سنی جمعیت به آرامی از شکل جوان به میانه نزدیک شده و این روند تا زمان حاضر ادامه دارد.

سال‌هاست که در کشورهای توسعه یافته و برخی کشورهای در حال توسعه، گسترش بنگاه‌های اقتصادی کوچک و زودبازده به عنوان یکی از استراتژی‌های افزایش اشتغال، تولید و درآمد سرانه، مورد توجه قرار می‌گیرد. زیرا صنایع کوچک، به سرمایه کمی به ازای هر نفر نیروی کار نیاز دارند در حالیکه چنین شرایطی عمدتاً در صنایع بزرگ فراهم نیست. در صنایع بزرگ، اغلب سعی می‌شود که در فرایند تولید از نیروی کار کمتری استفاده شود و عمدتاً این نظام‌های کنترل و فناوری ماشینی است که روند تولید را برعهده دارد (جی‌ا‌کس، ۱۳۸۱: ۵۴).

همچنین روند رو به افزایش جمعیت به ویژه در دهه‌های ۶۵-۵۵ باعث شد که جامعه‌ی ما را پدیده‌ای به نام بیکاری تهدید کند به طوری که هر سال بر عرضه‌ی نیروی کار در جامعه افزوده می‌شود، اما تقاضای کار به دلیل نبود فرصت شغلی کافی، جوابگوی عرضه‌ی نیروی کار نمی‌شود. به علاوه بیکاری خود،

موجب تشدید بیکاری و کاهش سطح فعالیت‌های اقتصادی (رکود اقتصادی) می‌شود. دولت ج.ا.ا. به منظور جلوگیری از این پدیده در طول چند سال گذشته تدابیر مختلفی را اتخاذ کرده است که از آن جمله می‌توان به این موارد اشاره کرد: (۱) تشکیل فراکسیون اشتغال در مجلس شورای اسلامی؛ (۲) ایجاد شورای عالی اشتغال در کشور؛ (۳) اصلاح قانون جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری و قانون مالیات؛ (۴) برنامه‌ریزی برای اتمام طرح‌های نیمه‌تمام؛ (۵) جهت‌گیری دولت در برنامه سوم توسعه برای ایجاد ۷۶۵ هزار شغل در سال؛ (۶) فعالیت سازمان خصوصی‌سازی و لغو برخی از انحصارات دولتی، (۷) مدیریت وجوه ارزی از طریق تاسیس صندوق ذخیره ارزی؛ (۸) تعیین معاونت اشتغال برای هر یک از وزیران؛ و (۹) تشکیل ستاد ویژه اشتغال. همه اقدامات فوق در بسترسازی و ایجاد زمینه‌های اشتغال مثبت و مؤثر است.

مساله مطرح در این مقاله، این است که با وجود ظرفیت‌های بالقوه در بنگاه‌های اقتصادی، چه مسایلی موجب محدودیت توسعه این بنگاه‌ها (صرفاً جامعه آماری مشتریان بانک توسعه تعاون استان البرز) و در نتیجه محدودیت اشتغال‌زایی آن‌ها در استان البرز شده است.

۲- چارچوب نظری

۲-۱- مفهوم اشتغال

اشتغال از لحاظ کلی به معنای استفاده از یک عامل تولید توسط شرکت یا موسسه دولتی و به طور متداول‌تر به معنای استخدام و مشغول بودن در کار است. اشتغال به حالت شاغل بودن نیز اطلاق می‌شود و شاغل به کسی گفته می‌شود که برای کسب مزد و سودکار می‌کند و طبق تعاریف این اصطلاح شامل کسانی است که در خانواده یا مزرعه بدون مزدکار می‌کنند. اشتغال کامل حالت ایده‌آل در حیات اقتصادی هر ملت است. اشتغال کامل وضعیتی است که در آن کلیه افراد فعال جامعه می‌توانند کار مناسب را به آسانی پیدا کنند. به سخن دیگر، اشتغال کامل شرایطی است که در آن برای کلیه کسانی که قادر و مایل به کار کردن باشند شغل ثمربخش وجود داشته باشد. در وضعیت اشتغال کامل، مشاغل بلامتصدی همیشه باید بیشتر از تعداد بیکاران باشد و رقم ۳ تا ۵ درصد بیکاری معمولاً

میزان معمولی و طبیعی بیکاری است که حفظ آن به عنوان حداکثر اشتغال کامل مورد توجه بوده، عامل مهم در رشد اقتصادی و از همه مهمتر عامل بالا رفتن سطح زندگی است. حد اشتغال کامل از دیدگاه مکتب کلاسیک عبارت است از حدی که کلیه عوامل تولید یعنی نیروی انسانی، سرمایه، و مواد اولیه در جامعه بتواند به کار مشغول باشند و مورد استفاده واقع شوند.

نظریات کلاسیک اقتصاد، تولید را عامل اصلی توسعه می‌دانند. مطابق این تفکر، از بازار تصویری ایستا در ذهن شکل می‌گیرد که تنها تغییر آن، حرکت از یک حالت تعادل به حالت تعادل دیگر است که در نهایت منجر به ایجاد اشتغال کامل نیز خواهد شد. شرایطی که در آن، کلیه عوامل تولید (کارفرما، کارگر، سرمایه و مواد اولیه) مورد استفاده قرار گرفته و تغییرات تولید با تغییرات جمعیت کارگر و سرمایه موجود در جامعه متناسب می‌شود. نیوکلاسیک‌ها نیز این شرایط را منوط به تحقق شرایط تطبیق عرضه و تقاضا و از طریق پاسخ‌های منفعلانه خریداران و فروشندگان به نوسانات قیمت‌ها می‌دانند.

اما نظریه توسعه اقتصادی شامپیتر^۱، به نقش کارآفرین به عنوان عامل انسانی که نوآوری می‌کند و باعث تحول و توسعه اقتصادی در عرصه سرمایه‌داری می‌شود، توجه کرده است. در سال ۱۹۱۱، شامپیتر از بازارهای پویایی صحبت کرد که وابسته به تغییر مستمر رفتار خریدار و عرضه‌کننده است.

شامپیتر، اقتصاد قوی را با دو پارامتر نشان داد. یکی وجود کارآفرینانی که قدرت نوآوری داشته باشند و دیگری وجود کارآفرینانی که تمایل به ایجاد کسب و کار داشتند و شرکت تاسیس می‌کنند. جنبه‌ای از نظریه شامپیتر که اهمیت خاص دارد این است که نوآوری‌های ایجاد شده توسط کارآفرینان، تقاضای جدید ایجاد می‌کند. آن‌ها مدیران مالک شرکت‌های جدید و مستقلی هستند که نوآوری‌ها را وارد بازار می‌کنند و این امر بدان معناست که کارآفرینان، عناصر اصلی ایجاد و توزیع ثروت هستند. او این فرایند را تخریب خلاق^۲ می‌نامد چرا که کارآفرینان ثروت جدید را از طریق تخریب ساختارهای کنونی بازار ایجاد می‌کنند (لامعی، ۱۳۷۹: ۱۹).

---

^۱ Shampiter (۱۸۸۳-۱۹۵۰)

^۲ Creative Destruction

اکس و آدرش، بیان می‌کنند که نوآوری در تولید و فرایند به همراه افزایش آگاهی مصرف‌کنندگان، موجبات رشد صنایع کوچک در عصر حاضر را فراهم کرده است. صنایع کوچک و متوسط، یکی از عمده‌ترین راه‌های جذب و شناخت مدیران موفق و کارآفرینان به شمار می‌رود. در بخش اهمیت صنایع کوچک و متوسط این مقاله، برخی دلایل توجه به صنایع کوچک و متوسط از جمله اشتغال‌زایی این صنایع، مورد توجه قرار گرفت.

همان‌طور که ذکر شد، دیوید برچ در سال ۱۹۸۱، با انجام مطالعات روی صنایع کوچک در ایالات متحده، بر قدرت اشتغال‌زایی این صنایع تاکید کرد. همچنین نظریه‌پردازان علم اقتصاد نیز از صنایع کوچک به عنوان کلید حل مشکل اشتغال‌زایی کشورهای در حال توسعه یاد کرده‌اند.

در زمینه اهمیت نقش بنگاه‌های اقتصادی کوچک در اشتغال‌زایی می‌توان از نظریه اقتصاد جمعی آرتور لویس^۱ استفاده کرد. آرتور لویس از طرفداران استفاده از صنایع کاربر در رشد اقتصادی کشورهای در حال توسعه است. به عقیده وی، استفاده بیشتر از نیروی کار با حجم مشخصی از سرمایه فیزیکی، منجر به افزایش تولید و اشتغال‌زایی می‌شود. وی در نظریه اقتصاد جمعی خود در مورد صنایع کوچک بیان می‌کند که صنعت کوچک اجازه می‌دهد که در مصرف سرمایه صرفه‌جویی شود. در کشورهایی که توسعه کافی نیافته‌اند، سرمایه، بسیار کم و نادر است و در دوره‌های اولیه اقتصادی، چنانچه این سرمایه صرف امور حمل و نقل، خدمات اولیه همگانی، امور آبیاری، وسایل کشاورزی و یا صرف انواع صنایع تبدیلی شود که در آن‌ها امتیازات فراوان و قابل توجهی وجود دارد، می‌توان از آن‌ها منافع بیشماری کسب کرد. ولی در صورتی که این سرمایه با توسل به شیوه‌های نو و پرتنوع در صنایع کوچک به کار گرفته شود، می‌تواند بسیار موثرتر باشد و علاوه بر بازدهی در موارد ذکر شده، نقش موثری نیز در اشتغال‌زایی کشورهای توسعه یافته ایفا کند (وزارت کار و امور اجتماعی، ۱۳۵۰: ۲۹).

---

^۱ Arthur Louis

۲-۲- موانع ایجاد اشتغال در اقتصاد ایران

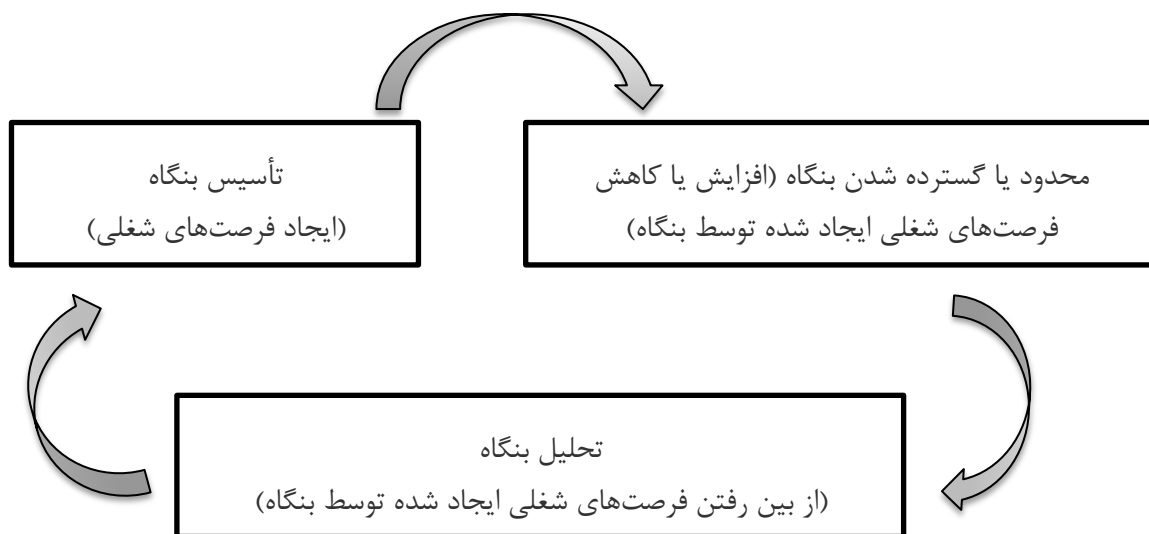
- فضای کسب و کار نامناسب و بازدارنده و موانع فراروی تولید و سرمایه‌گذاری.
  - قوانین و مقررات اقتصادی (به ویژه قانون کار) دست و پاگیر و بازدارنده.
  - منعطف نبودن محیط بازار کار کشور.
  - واردات فزاینده و بی‌رویه؛ عامل دیگری که در اقتصاد ایران به مثابه‌ی یک مانع جدی در اشتغال، دارای اثر منفی است حجم واردات رو به افزایش به ویژه در چند سال اخیر است که فرصت سرمایه‌گذاری، تولید و اشتغال‌زایی و ایجاد فرصت‌های جدید و بالقوه را از بنگاه‌های اقتصادی داخلی می‌گیرد. متأسفانه شاهد آن هستیم که طی سال‌های اخیر در ایران، دولت‌ها جهت جبران کاهش ناشی از ناکافی بودن سرمایه‌گذاری و تولید، اقدام به واردات گسترده و بی‌رویه از خارج نموده‌اند. البته طبق برآوردها با فرض اینکه با هر ۱۰,۰۰۰ دلار یک فرصت شغلی ایجاد می‌شود، تعداد مشاغلی که با منابع ایرانی به ازای یک میلیارد دلار واردات به ایران از خارج از کشور فراهم می‌شود حداقل ۱۰۰ هزار شغل خواهد بود.
- با توجه به این پیش درآمد در زمینه موانع موجود بر سر راه اشتغال‌زایی، وضعیت اشتغال‌زایی در بنگاه‌های اقتصادی را می‌توان از دو دیدگاه ایستا و پویا مورد بررسی قرار داد. در این تحقیق به منظور بررسی عوامل موثر بر اشتغال‌زایی در طرح‌های اشتغال‌زایی از دیدگاه کارفرمایان در بین مشتریان بانک توسعه تعاون استان البرز از نظریات مید و لیدهلم^۱ در دیدگاه پویا استفاده شده است.

---

^۱ Mead & Liedholm (۱۹۹۸)

مید و لیدهلم چرخه عمر صنایع کوچک را به صورت نمودار زیر در نظر می گیرند:

نمودار ۲- چرخه‌ی احتمالی عمر بنگاه‌های اقتصادی کوچک

- شروع فعالیت بنگاه اقتصادی کوچک (تولد)

- گسترش یا محدود کردن فعالیت بنگاه (زندگی)

- تعطیل شدن برخی بنگاه‌ها (مرگ)

در یک دوره‌ی زمانی خاص، همواره برخی از بنگاه‌ها تاسیس شده و آغاز به کار می‌کنند که این امر به معنای نیاز به نیروی کار جدید (اشتغال‌زایی) است. در دوره دوم، بنگاه‌هایی که در ابتدای دوره‌ی مورد نظر وجود داشته‌اند، به گسترش (و یا محدود کردن) فعالیت‌های خود می‌پردازند که این امر نیز موجب افزایش (و یا کاهش) در تقاضای نیروی کار خواهد شد. گسترش فعالیت‌ها نیز می‌تواند به صورت استفاده از ظرفیت‌های خاص موجود و یا افزایش مقیاس بنگاه باشد. گروه دیگری از بنگاه‌ها نیز در طول دوره‌ی مورد نظر، تعطیل شده و در حقیقت تأثیر منفی روی اشتغال خواهند گذاشت و باعث از بین رفتن فرصت‌های شغلی ایجاد شده در ابتدای دوره می‌شوند (متوسلی، ۱۳۷۹: ۳۵). عوامل موثر بر اشتغال‌زایی این بنگاه‌ها در هر دوره‌ی زمانی در کشورهای مختلف ممکن است متفاوت باشد.

مید و لیدهلم تأکید می‌کنند که سیاست‌های حمایتی برای بنگاه‌های کوچک و خرد، باید ناظر بر مولفه‌های چرخه عمر این بنگاه‌ها و عوامل موثر بر آنها باشند. در حقیقت، چرخه زندگی بنگاه‌ها و مولفه‌ها و عوامل موثر بر آنها می‌تواند نکات مهمی را در زمینه اشتغال‌زایی مشخص کرده و روشن‌گر

خطوط اساسی برنامه‌ریزی درون‌بنگاهی (از طرف مدیران بنگاه‌ها) و سیاستگذاری برون‌بنگاهی (از طرف دولت) باشد.

براساس تحقیق میدانی انجام شده در سال ۱۹۹۴ در ۷۸ کشور جهان که توسط بانک وست‌می‌نیستر انگلستان^۱ انجام شد، مشکلات اصلی صنایع کوچک و متوسط در کشورهای مختلف عمدتاً حول ۱۲ محور زیر بیان شد (نبی‌زاده، ۱۳۷۹: ۷۲۹):

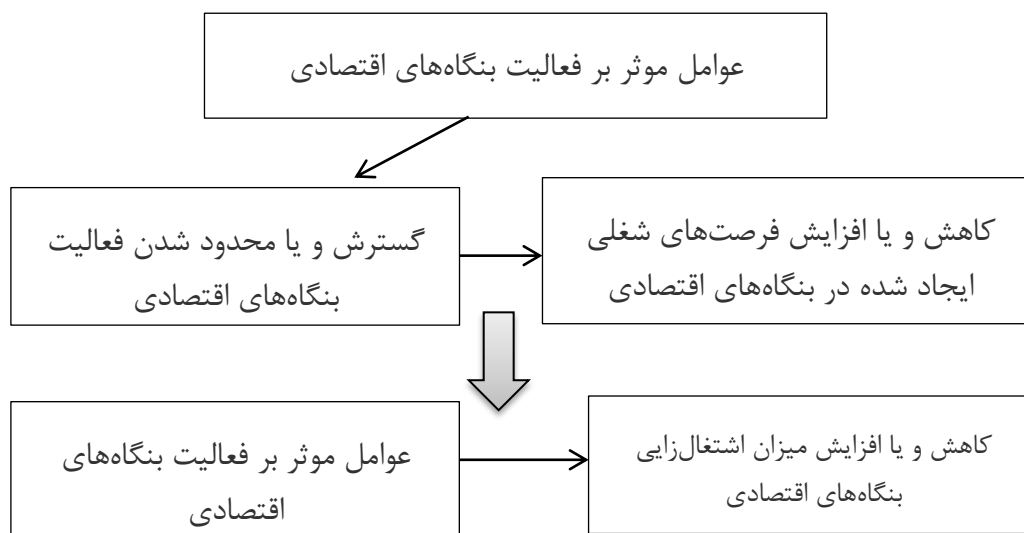
مباحث مالی، تشریفات قانونی و طولانی بودن گردش قوانین، قوانین کارگری، بازاریابی و فروش تولیدات صنایع کوچک، فناوری و فرسودگی ماشین‌آلات، کمبود نیروی انسانی ماهر، ضعف مدیریتی، عدم اجرای قوانین، عدم حمایت‌های بین‌المللی از صنایع کوچک، وجود قوانین غیرمنطقی و بازدارنده توسعه صنایع کوچک، مالیات‌های بازدارنده و ضدتوسعه صنایع کوچک، کمبود اطلاعات و نبودن نظام‌های اطلاع‌رسانی کارآمد.

کشورهای صنعتی و توسعه یافته با انجام مطالعات علمی - تحقیقی و ایجاد سازمان‌های پویا و با تصویب قوانین حمایتی از صنایع کوچک و متوسط و موظف کردن تمامی سازمان‌ها و ارگان‌های دولتی و غیردولتی به حمایت و پشتیبانی از صنایع کوچک و متوسط توانسته‌اند مشکلات فوق را به حداقل ممکن کاهش بدهند اما این مشکلات در کشورهای در حال توسعه، به طرز چشم‌گیری مشهود است.

نمودار شماره ۳ مدل نظری تحقیق را نشان می‌دهد. به عنوان خلاصه‌ای از نظریات پشتیبان این تحقیق می‌توان گفت که مطابق نظریه آرتور لوییس، بنگاه‌های اقتصادی در اشتغال‌زایی بخصوص در کشورهای در حال توسعه، نقش مهمی را ایفا می‌کنند. از سوی دیگر، مطابق با نظریه مید و لیدهلم، در چرخه زندگی صنایع کوچک، شامل تولد، زندگی و احتمالاً مرگ برای برخی بنگاه‌ها، فرصت‌های شغلی ایجاد شده توسط این بنگاه‌ها تغییر خواهد کرد (کاهش یا افزایش می‌یابد).

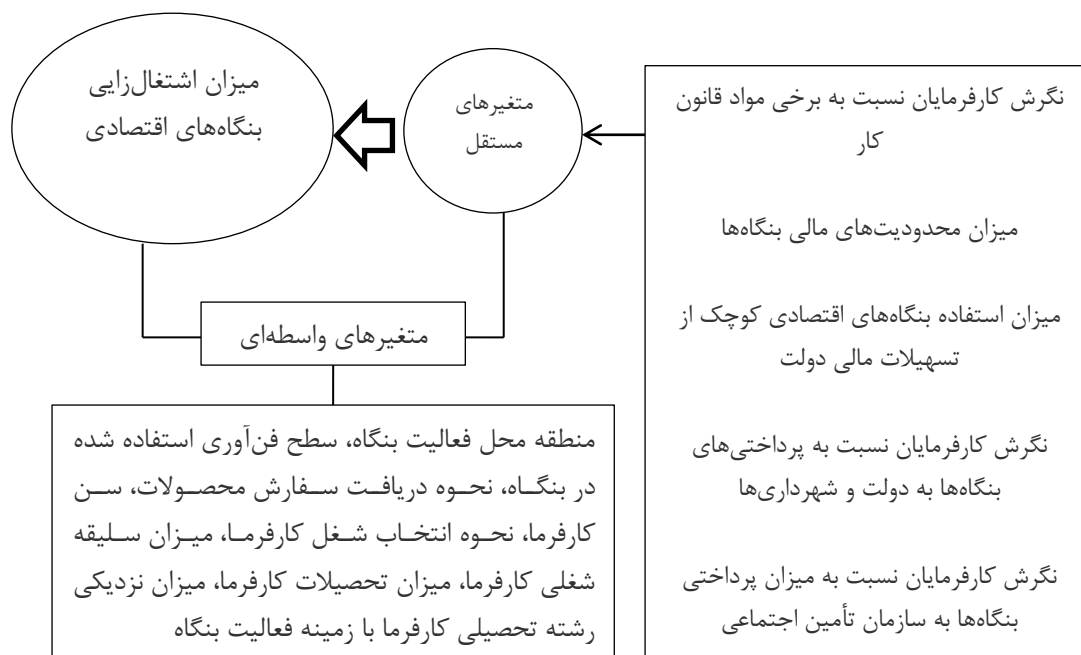
^۱ National West Minister Bank in England

نمودار ۳- مدل نظری تحقیق

در این تحقیق، ارتباط میان شش متغیر مستقل زیر با متغیر وابسته میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌های اقتصادی، از دیدگاه کارفرمایان مورد بررسی قرار می‌گیرد که عبارتند از: نگرش کارفرمایان نسبت به برخی مواد قانون کار؛ میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها؛ میزان استفاده بنگاه‌های اقتصادی کوچک از تسهیلات مالی دولت؛ نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های بنگاه‌ها به دولت و شهرداری؛ نگرش کارفرمایان نسبت به میزان پرداختی بنگاه‌ها به سازمان تأمین اجتماعی و مدت فعالیت بنگاه.

همچنین، نقش متغیرهای زیر به عنوان متغیرهای واسطه‌ای از نوع تعدیل‌کننده مورد بررسی قرار خواهد گرفت: منطقه محل فعالیت بنگاه، سطح فن‌آوری مورد استفاده در بنگاه؛ نحوه دریافت سفارش محصولات؛ سن کارفرما؛ نحوه انتخاب شغل کارفرما؛ میزان سابقه شغلی کارفرما؛ میزان تحصیلات کارفرما؛ میزان نزدیکی رشته تحصیلی کارفرما با زمینه فعالیت بنگاه (نمودار ۴).

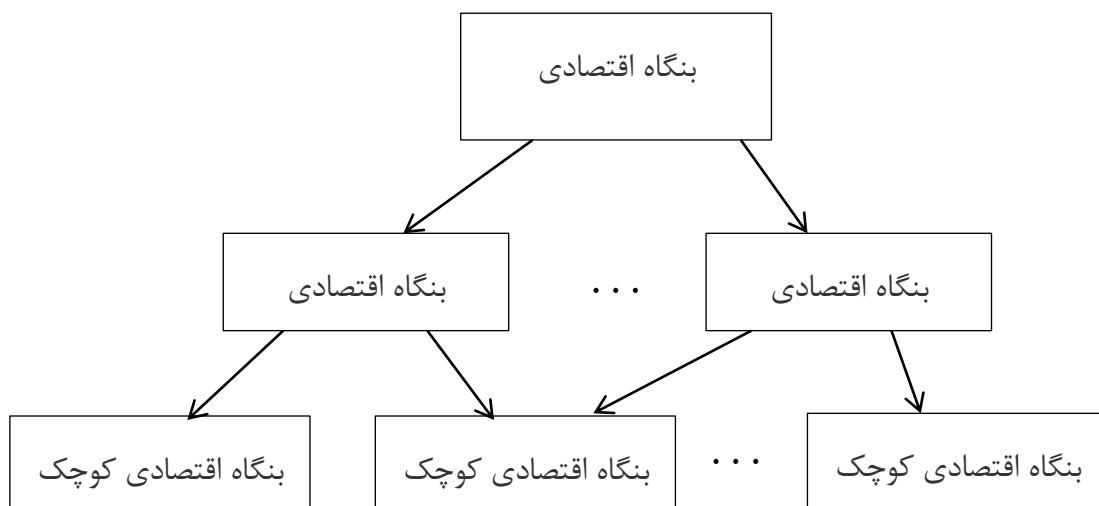
نمودار ۴- معرفی متغیرهای مستقل، زمینه‌ای و وابسته

یکی از راه‌کارهای موفق در زمینه‌ی موفقیت و توسعه‌ی فعالیت صنایع کوچک، ارتباط بنگاه‌های اقتصادی کوچک با یکدیگر و با بنگاه‌های بزرگ‌تر است. این کار در راستای کاهش مشکلات صنایع کوچک و بزرگ صورت می‌گیرد، به طوری که این امکان را می‌دهد تا از قابلیت‌های صنایع کوچک در کنار مزیت‌های تولید انبوه در کنار هم استفاده شود. مدل توسعه‌ی براساس سیستم پیمانکاری و مدل خوشه‌ای، از جمله مدل‌هایی هستند که براساس چنین ایده‌ای طراحی شده‌اند.

مدل توسعه براساس سیستم پیمانکاری، به واحدهای بزرگ داخلی و خارجی این امکان را می‌دهد تا با انجام قراردادهای پیمانکاری فرعی با واحدهای کوچک، از خصوصیات خاص این صنایع، نظیر انعطاف‌پذیری نسبت به تغییرات استفاده موثر ببرند.

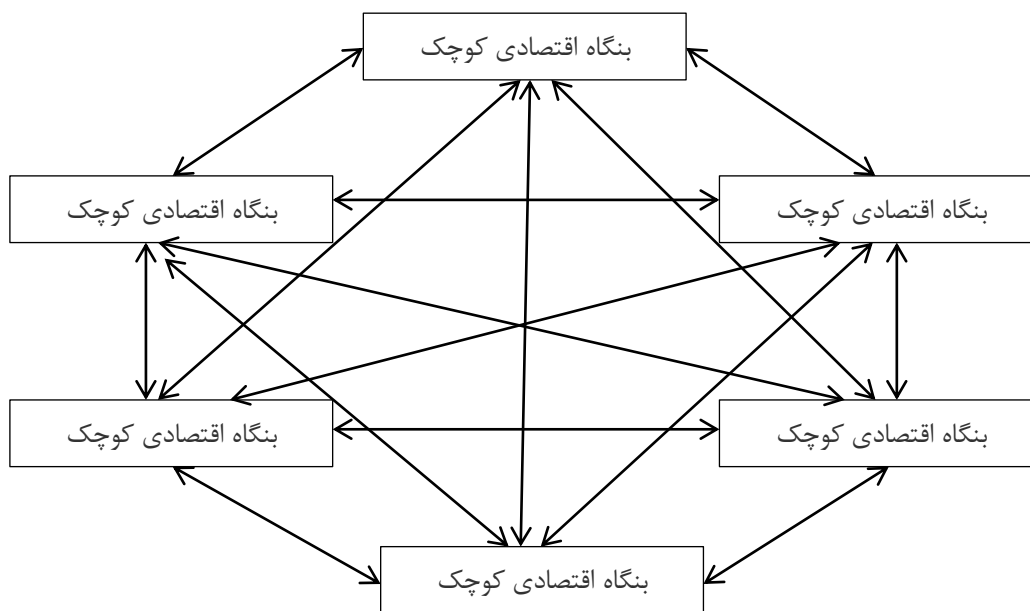
در این مدل، از یک ساختار هرمی شکل استفاده می‌شود. قاعده‌ی هرم متشکل از بنگاه‌های کوچک صنعتی است که درصد قابل توجهی از تولیدات خود را (حدود ۶۰ تا ۸۰ درصد)، به تعداد کمتری از پیمانکاران بزرگ‌تر در طول زنجیره‌ی تولید که در میانه‌های هرم جای دارند اختصاص می‌دهند و باقی را مستقیماً به بازار ارائه می‌کنند. در این ساختار کل‌گرا، هرچه به رأس هرم نزدیک‌تر می‌شویم، تعداد صنایع کمتر بزرگی آن‌ها بیشتر می‌شود. (جی‌ا‌کس، ۱۳۸۱: ۱۴)

نمودار ۵، نشان‌دهنده‌ی ساختار مدل سیستم پیمانکاری است.

نمودار ۵- ساختار مدل سیستم پیمانکاری

از حدود سه دهه‌ی پیش، ساختار خوشه‌ای^۱ صنعتی در کشور ایتالیا نظر دانشمندان علوم توسعه را به خود جلب کرده است. هر خوشه‌ی صنعتی (نمودار ۶) متشکل از تعدادی از صنایع کوچک است که با ایجاد شبکه‌های ارتباطی منظم فعالیت می‌کنند. چنین همکاری سیستماتیکی سبب کاهش برخی مشکلات خاص این صنایع می‌شود (جی‌ا‌کس، ۱۳۸۱: ۱۹).

نمودار ۶- ساختار مدل خوشه‌ای

^۱ Cluster

۳- روش‌شناسی تحقیق

در این مقاله، از روش پیمایشی به شیوه‌ی انجام مصاحبه‌ی حضوری و تلفنی با صاحبان بنگاه‌های اقتصادی کوچک و متوسط (کارفرمایان) استفاده شده است و مبانی نظری با استفاده از کتاب‌ها، نشریات، مقالات داخلی، مقالات خارجی و سایت‌های اینترنتی معتبر استفاده شده است. واحد تحلیل در این تحقیق، برابر مشتریان (حقیقی و حقوقی) بانک توسعه تعاون استان البرز است.

۴- جامعه‌ی آماری و نمونه تحقیق

جامعه آماری مورد مطالعه، متقاضیان دریافت تسهیلات از محل منابع داخلی و وجوه اداره شده در سال‌های ۹۵، ۹۶ و ۹۷ در بانک توسعه تعاون استان البرز بوده است. جامعه آماری این تحقیق، برابر ۶۵ نفر شخص حقیقی و حقوقی با استناد به روش مصاحبه حضوری، تلفنی، بررسی وضعیت اشتغال‌زایی متقاضیان و ... بوده که در پایان اطلاعات ۳۰ نفر از متقاضیان مورد قبول و تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج تحقیق بر این اساس محاسبه شده است.

۵- معرفی متغیرهای تحقیق

در این تحقیق وجود یا عدم وجود رابطه بین متغیر وابسته «میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌های اقتصادی» و ۶ متغیر مستقل زیر، مورد بررسی قرار گرفته است. در هر کدام از متغیرهای مستقل با توجه به نظر کارشناسان و مصاحبه‌های اولیه‌ی انجام شده با کارفرمایان، مولفه‌ها و شاخص‌های مناسب استفاده شده است که عبارتند از:

(۱) میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها

عواملی که سبب افزایش هزینه‌های بنگاه شده اما نمی‌توان تمام این هزینه‌ها را به کالاهای تولید شده توسط بنگاه نسبت داد. مشکلات ایجاد شده توسط این عوامل، سبب اختلال در روند فعالیت بنگاه خواهند شد.

برای عملیاتی کردن این مفهوم، از میان بسیاری از عوامل موثر بر افزایش هزینه‌های بنگاه‌ها مواردی به عنوان مولفه‌های متغیر میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها انتخاب شدند که عبارتند از: خرید مواد اولیه و نوسانات شدید قیمت، رقابت با اجناس چینی، عدم دریافت به موقع درآمد حاصل از فروش، هزینه‌های بازاریابی محصولات، هزینه‌های حمل و نقل و انبارداری.

در مورد هر یک از مولفه‌های فوق، شاخص‌های به کار رفته به دو صورت مطرح شد: الف) نظر کارفرمایان نسبت به این که تا چه اندازه در بنگاه اقتصادی خود با هر یک از موارد بالا دچار مشکل هستند؟ ب) نظر کارفرمایان نسبت به این که تا چه اندازه هر یک از موارد فوق در افزایش هزینه‌های بنگاه موثر است؟

۲) نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های قانونی بنگاه‌ها به سازمان تأمین اجتماعی

پرداختی‌هایی که طبق ماده‌ی ۲۸ منابع درآمد و ماده‌ی ۵ قانون بیکاری سازمان تأمین اجتماعی باید توسط صاحبان بنگاه‌های اقتصادی به سازمان تأمین اجتماعی پرداخت شود.

مولفه‌های بیمه اجباری و بیمه بیکاری به عنوان مولفه‌های این متغیر در نظر گرفته شده و در مورد هر دو مولفه بیمه اجباری و بیمه بیکاری، شاخص‌های به کار رفته به دو صورت مطرح شد: الف) نگرش کارفرمایان نسبت به اینکه تا چه اندازه با پرداخت درصد هر یک از بیمه‌های فوق در بنگاه اقتصادی خود دچار مشکل هستند؟ ب) نگرش کارفرمایان نسبت به اینکه تا چه اندازه با پرداخت درصد هر یک از بیمه‌های فوق در افزایش هزینه‌های بنگاه موثر است؟

۳) نگرش کارفرمایان نسبت به نقش برخی قوانین کارگری در مسایل مربوط به اشتغال‌زایی منظور از قوانین کارگری، قانون کار جمهوری اسلامی ایران است که از تاریخ ۱۴ اسفند ماه ۱۳۶۹ لازم‌الاجرا شد. برای عملیاتی کردن این مفهوم، از برخی قوانین مشکل‌زای قانون کار استفاده شده است.

ماده‌ی ۵ و ۱۴۸ (الزام اجرای قوانین کار و تأمین اجتماعی)؛ ماده‌ی ۲۱ (شرایط انقضای قرارداد کار)؛ ماده‌ی ۲۴ (شرایط پرداخت سنوات به کارگر)؛ ماده‌ی ۲۷ (شرایط اخراج کارگر) و ماده‌ی ۴۱ (در نظر گرفتن حداقل حقوق شورای عالی کار در تعیین حقوق کارگران).

در مورد هر یک از مولفه‌های فوق، شاخص‌های به کار رفته به دو صورت مطرح شد: الف) تأثیر هر یک از مواد قانونی فوق در خودداری از استخدام کارگران در بنگاه از دید کارفرمایان؟ ب) تأثیر هر یک از مواد قانون فوق در تعدیل (اخراج) کارگران از بنگاه از دید کارفرمایان؟

۴) نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های قانونی بنگاه‌ها به دولت و شهرداری

مبالغی که دولت و شهرداری بر طبق قانون برای تقویت عمومی حکومت و تأمین مخارج عمومی از بنگاه‌های اقتصادی دریافت می‌کند. این دریافتی‌ها بخشی از سیاست مالی^۱ دولت را تشکیل می‌دهند. بنگاه‌ها تحت دو عنوان مالیات^۲ و عوارض^۳ این مبالغ را به دولت و شهرداری‌ها پرداخت می‌کنند.

مولفه‌های این متغیر، شامل پرداخت مالیات و پرداخت عوارض است که پرداخت عوارض شامل شهرداری، عوارض وزارت صنایع و معادن، عوارض بهداشتی، عوارض محیط زیست، عوارض صدا و سیما و عوارض آموزش و پرورش می‌شود.

در مورد هر یک از مولفه‌های فوق، شاخص‌های به کار رفته به دو صورت مطرح شد: الف) نظر کارفرمایان نسبت به اینکه تا چه اندازه در بنگاه اقتصادی خود با هر یک از موارد بالا دچار مشکل هستند؟ ب) نظر کارفرمایان نسبت به اینکه تا چه اندازه هر یک از موارد فوق در افزایش هزینه‌های بنگاه موثر است؟

۵) میزان استفاده از تسهیلات مالی دولت

امکاناتی که دولت به عنوان کمک به کاهش هزینه‌های بنگاه‌های اقتصادی و کمک به افزایش سودآوری بنگاه‌ها در اختیار بنگاه‌ها قرار می‌دهد که به دو صورت زیر انجام می‌شود: الف) به صورت پرداخت مبالغ محدودی پول از یک بانک بازرگانی و یا سازمان دولتی به بنگاه‌های اقتصادی ب) به صورت معافیت از پرداختی‌های قانونی بنگاه‌ها به سازمان‌های دولتی

مولفه‌های متغیر فوق به صورت زیر در نظر گرفته شد: میزان استفاده از وام‌های بانکی و غیربانکی، میزان استفاده از معافیت‌های مالیاتی، میزان استفاده از معافیت‌های عوارضی، استفاده از تسهیلات وزارت صنایع و معادن برای بنگاه‌های کوچک و زودبازده

---

^۱ Fiscal Policy

^۲ Tax

^۳ Dutie

در مورد هر یک از مولفه‌های فوق، شاخص‌های به کار رفته به صورت میزان استفاده بنگاه‌های اقتصادی کوچک از هر یک از موارد فوق بنا به اظهار کارفرمایان، مورد بررسی قرار گرفت.

۶) مدت زمان فعالیت بنگاه

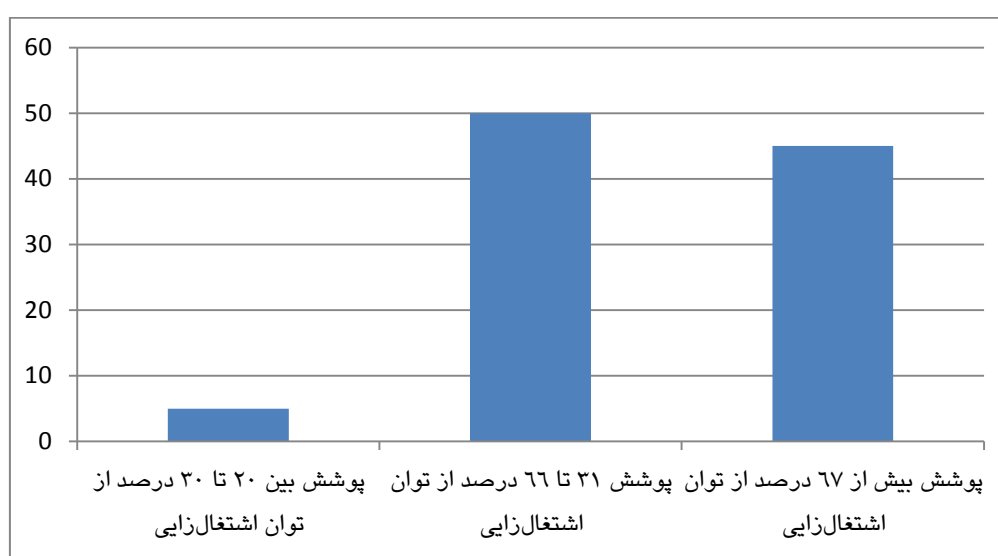
منظور تعداد سال‌هایی است که از تاریخ تاسیس بنگاه و شروع به فعالیت بنگاه تاکنون می‌گذرد (فاصله زمانی اخذ مجوز تا تاسیس بنگاه مورد نظر نیست).

در مورد هر یک از متغیرهای ۱ تا ۵ که مطرح شد، سؤالات به صورت یک طیف پنج قسمتی از کارفرمایان پرسیده شده است. سپس برای محاسبه مقادیر هر متغیر، مجموع نمرات کسب شده از شاخص‌های مذکور محاسبه شده است. برای محاسبه مجموع نمرات کسب شده، تمام شاخص‌ها دارای ضریب برابر هستند.

تنها متغیر وابسته این تحقیق، میزان اشتغال‌زایی بنگاه می‌باشد که برابر است با نسبت تعداد شاغلین بنگاه در حال حاضر (اعم از تولیدی و غیرتولیدی) به ظرفیت ایجاد شغل در بنگاه. این ضریب بین صفر تا یک است. ظرفیت ایجاد شغل در این فرمول به جای ظرفیت اسمی ایجاد اشتغال در بنگاه اقتصادی استفاده شده است. ظرفیت اسمی ایجاد اشتغال در بنگاه اقتصادی، عددی است که با توجه به سرمایه، نوع فناوری مورد استفاده، اندازه بنگاه، حجم تولیدات، تعداد دستگاه‌های فعال، نوع تولیدات و ...، به عنوان حداکثر ظرفیت ایجاد شغل مورد استفاده قرار می‌گیرد. همان‌طور که در عنوان این تحقیق هم مشخص است، این تحقیق بر آن است که عوامل موثر بر میزان اشتغال‌زایی را از دیدگاه کارفرمایان مورد بررسی قرار دهد، از این رو، با استفاده از اطلاعات خود کارفرمایان برای محاسبه ظرفیت ایجاد شغل در بنگاه، بدون اشکال به نظر می‌رسد. تعداد شاغلان بنگاه در حال حاضر و ظرفیت ایجاد اشتغال در بنگاه اقتصادی، براساس واحد نفر منظور شده است.

۶- نتایج تحقیق

نحوهی توزیع جامعه‌ی آماری تحقیق براساس میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها نشان می‌دهد که ۵ درصد از بنگاه‌ها بین ۲۰ تا ۳۰ درصد از توان اشتغال‌زایی خود را پوشش می‌دهند. ۵۰/۸ درصد بنگاه‌ها ۳۱ تا ۶۶ درصد از میزان اشتغال‌زایی خود را پوشش داده‌اند و ۴۴/۲ درصد از بنگاه‌ها، ۶۷ درصد و بیشتر از توان اشتغال‌زایی خود را پوشش داده‌اند. این مطلب حکایت از آن دارد که نیمی از بنگاه‌ها تنها توانسته‌اند ۳۱ تا ۶۶ درصد از میزان اشتغال‌زایی خود را پوشش بدهند. نمودار ۷، توزیع جامعه مورد مطالعه را برحسب متغیر میزان اشتغال‌زایی بنگاه اقتصادی نشان می‌دهد.

نمودار ۷- توزیع جامعه مورد مطالعه برحسب متغیر وابسته میزان اشتغال‌زایی بنگاه

برای درک وجود رابطه یا فقدان رابطه بین متغیرهای مستقل و متغیر وابسته تحقیق با استفاده از جداول توافقی و مرتبط با سطح سنجش متغیرها از آماره‌ی مناسب استفاده شده است. برای جداول توافقی شامل متغیرهایی با سطح سنجش ترتیبی - ترتیبی، از آماره‌ی d سامرز^۱ استفاده شده است. از

^۱ Somers'd

مقدار این آماره از میانگین هندسی d سامرز با تغییر متغیر مستقل و وابسته محاسبه می‌شود. ضریب مقدار d سامرز، یکی از شاخص‌های آماری است که ارتباط بین متغیرهای ترتیبی را می‌سنجد. سامرز d یک شاخص نامتقارن است و مقدار نسبی تغییرات متغیر وابسته را بر اثر تغییرات متغیر مستقل به وجود آمده، اندازه‌گیری می‌کند و از این جهت شبیه ضریب رگرسیون است. مقادیر این شاخص بین -۱ تا +۱ است. منظور از مقدار tb سامرز، میانگین هندسی سامرز d است که میانگین هندسی بین دو d سامرز با تغییر متغیرهای وابسته و مستقل را محاسبه می‌کند (ساعی، ۱۳۸۱: ۱۲۸).

بین رابطه شش متغیر مستقل مورد بررسی تحقیق با متغیر وابسته میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها، تنها بین میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها و میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها می‌توانیم با اطمینان ۹۹ درصد بیان کنیم که رابطه‌ی معنی‌داری وجود دارد. جدول ۱ توزیع بنگاه‌های جامعه آماری تحقیق را براساس میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها و به تفکیک میزان اشتغال‌زایی آن‌ها نشان می‌دهد.

جدول ۱- توزیع بنگاه‌ها برحسب میزان محدودیت‌های مالی بنگاه به تفکیک میزان اشتغال‌زایی بنگاه

محدودیت‌های مالی بنگاه میزان اشتغال‌زایی	کم	متوسط	زیاد	جمع کل
کم	۰	۲	۳	۵
متوسط	۳	۱۳	۳۵	۵۱
زیاد	۵	۱۹	۲۰	۴۴
جمع کل	۸	۳۴	۵۸	۱۰۰

نتایج حاصل نشان می‌دهد که مقدار d سامرز، برابر $0/181-$ در سطح معنی‌داری $0/001$ است. لذا با ۹۹ درصد اطمینان می‌توان گفت که بین این دو متغیر، رابطه معنی‌داری وجود دارد. ضریب منفی مقدار d سامرز نشان دهنده رابطه معکوس بین این دو متغیر است یعنی هر چقدر بنگاه‌های مورد بررسی در این تحقیق به میزان کمتری با محدودیت‌های مالی درگیر بوده‌اند، توانسته‌اند میزان بالاتری از قابلیت‌های اشتغال‌زایی خود را پوشش بدهند و میزان اشتغال‌زایی آن‌ها بیشتر است و بالعکس. بنابراین بین میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها و میزان اشتغال‌زایی آن‌ها رابطه معنی‌دار وجود دارد.

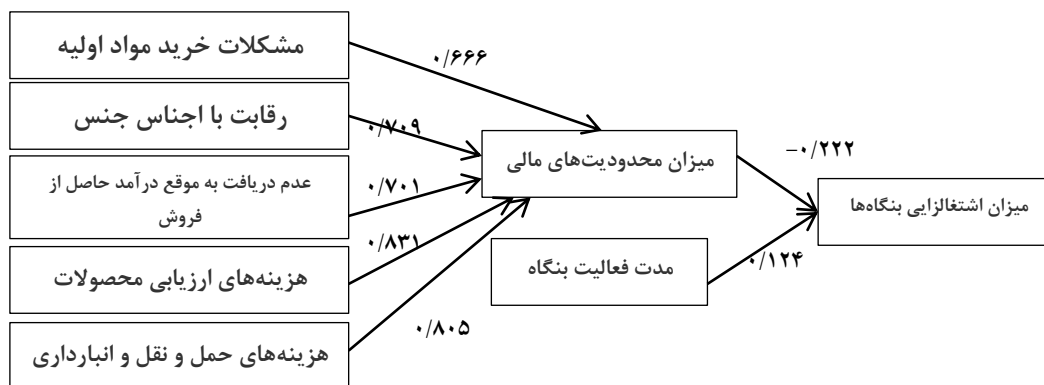
در ادامه، با استفاده از تحلیل رگرسیون چند متغیره سعی می‌کنیم به تبیین و پیش‌بینی واریانس متغیر وابسته‌ی میزان اشتغال‌زایی پردازیم. نتایج و معادله‌ی رگرسیون چند متغیره‌ی میزان اشتغال‌زایی با روش تحلیل رگرسیون چند متغیره‌ی ENTER به صورت جدول‌های ۲ و ۳ بدست آمده است.

جدول ۲- نتایج تحلیل رگرسیون چند متغیره میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها به روش Enter

۰/۳۸۹	ضریب همبستگی چندگانه ^۱
۰/۱۴۹	ضریب تبیین ^۲
۰/۹۴	ضریب تبیین تعدیل شده ^۳

جدول ۳- نتایج تحلیل واریانس رگرسیون چند متغیره میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها براساس متغیرهای مستقل تحقیق

سطح معنی‌داری	کمیت F	میانگین مربعات ^۵	درجه آزادی	مجموع مربعات ^۴	
۰/۰۰۳	۲/۰۷۰	۰/۰۶۳	۴	۵۰۹۰	میان گروهی
		۰/۰۱۷	۱۰۱	۲/۶۴۶	درون گروهی
			۱۰۵	۳/۱۵۵	کل

نمودار ۸- نمودار مسیر با استفاده از متغیرهای باقیمانده حاصل از تحلیل رگرسیون قدم به قدم

^۱ Multiple R

^۲ R Square

^۳ Adjusted R Square

^۴ Sum of Squares

^۵ Mean Square

بدین ترتیب می‌توان گفت ترتیب تاثیر متغیرهای تحقیق در میزان اشتغال‌زایی بنگاه به صورت زیر بوده است:

(۱) میزان محدودیت‌های مالی بنگاه

(۲) مدت فعالیت بنگاه

(۳) نگرش کارفرمایان نسبت به نقش برخی قوانین کارگری در مسایل مربوط به اشتغال‌زایی

(۴) نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های قانونی بنگاه‌ها به سازمان تامین اجتماعی

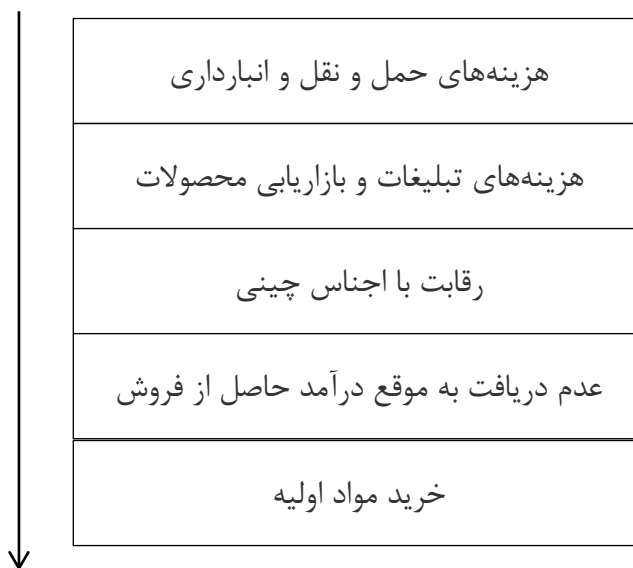
(۵) میزان استفاده از تسهیلات مالی دولت

(۶) نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های قانونی بنگاه‌ها به دولت و شهرداری

در ادامه، براساس نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق در مورد هر یک از موارد بالا سعی در بیان دلایل احتمالی چنین نتایجی خواهیم داشت.

متغیر میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها از مجموع ۱۰ شاخص و براساس اظهارات کارفرمایان در زمینه‌ی مولفه‌های تشکیل دهنده این متغیر که شامل مواردی مانند خرید مواد اولیه و نوسانات قیمت، رقابت با اجناس چینی، عدم دریافت به موقع درآمد حاصل از فروش، هزینه‌های بازاریابی محصولات و هزینه‌های حمل و نقل و انبارداری می‌شود، محاسبه گردید. نتایج حاصل از مجموع مقادیر شاخص‌های فوق نشان داد که ۵۸/۳ درصد از بنگاه‌ها میزان محدودیت‌های مالی خود را در سطح زیاد، ۴۳/۲ درصد در سطح متوسط و ۷/۵ درصد در سطح کم ارزیابی کرده‌اند. لازم به ذکر است که در هر کدام از سوالات مربوط به شاخص‌های تشکیل دهنده این متغیر که در بالا ذکر شد، بیشترین تعداد کارفرمایان بنگاه‌ها بیان کرده بودند که با این مسائل در بنگاه خود تا اندازه بسیار زیاد دچار مشکل هستند. تحلیل رگرسیون متغیر میزان محدودیت‌های مالی بنگاه از شاخص‌های سازنده این متغیر نشان داد که هزینه‌های حمل و نقل انبارداری بیشترین تاثیر را بر میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها داشته و سپس هزینه‌های بازاریابی محصولات و رقابت با اجناس چینی در سطح دوم قرار دارند. عدم دریافت به موقع درآمد حاصل از فروش و نوسان قیمت خرید مواد اولیه به ترتیب در سطح سوم و چهارم قرار گرفت.

نمودار ۹ نشان‌دهنده‌ی عوامل موثر بر افزایش میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها به ترتیب اهمیت از دیدگاه کارفرمایان است.

نمودار ۹- عوامل موثر بر افزایش میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها به ترتیب اهمیت از دیدگاه کارفرمایان

امروزه در علم اقتصاد، صحبت از تولید بدون انبارداری است. با ورود فناوری‌های جدید اطلاعات و ارتباطات، برای موفقیت در شرایط رقابت جدید، به مهارت‌های جدیدی نیاز است. هزینه‌های بازاریابی و تبلیغات محصولات برای هر دو گروه صنایع کوچک و بزرگ یکسان است. صنایع کوچک و متوسط دائماً باید درباره برگزاری نمایشگاه‌های داخلی و بین‌المللی، اطلاعات لازم را کسب و برای شرکت در این نمایشگاه‌ها اقدام نمایند و هیچ‌گونه امکانات خاصی برای صنایع کوچک از جمله اجاره‌ی واحدهای تبلیغاتی در نمایشگاه‌ها و... وجود ندارد.

از سوی دیگر، اتخاذ سیاست‌های انقباضی در اقتصاد کلان توسط دولت، منجر به افزایش قابل ملاحظه‌ای در فشار نقدینگی بر صنایع کوچک و متوسط می‌شود. در سال‌های اخیر فشارهای مالی بر بنگاه‌ها، بسیار زیاد بوده و در طی این دوره شرکت‌ها غالباً تولیدات خود را به طور قسطی فروختند که این امر موجب کاهش نقدینگی آن‌ها شد. بنگاه‌هایی که به واحدهای بزرگ متعلق هستند، به شکل تأخیر در پرداخت از این امر متأثر می‌شوند. درآمد حاصل از فروش این واحدها به موقع دریافت نمی‌شود و در نتیجه بانک‌ها توانایی اعطای وام را پیدا نمی‌کنند و فشار نقدینگی بر صنایع کوچک آن‌ها را به سوی بازارهای غیررسمی گرانتر سوق می‌دهد. تأخیر در تحویل نیز از جمله مسائلی است که به دنبال

این کاهش نقدینگی پدید آمده و در دور باطل بنگاه‌های کوچک و متوسط نهایتاً منجر به تعطیلی و ورشکستگی این بنگاه‌ها می‌شود (سازمان توسعه صنعتی ملل متحد، ۱۳۸۴: ۲۸۵).

در زمینه‌ی خرید مواد اولیه نیز بنگاه‌ها با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو هستند. بنگاه‌های کوچک و متوسط مواد خام خود را در مقادیر کم خریداری نموده و در نتیجه هزینه بیشتری برای آن پرداخت می‌کنند. بنابراین قیمت تمام شده‌ی تولیداتی که متحمل می‌شوند، خیلی بیشتر از واحدهای بزرگ است.

از این رو، در موقعیت رقابتی آن‌ها در بازار اثر می‌گذارد. مشکل زمانی بزرگ جلوه می‌کند که صنایع کوچک و متوسط مجبور به وارد کردن کالاهای خام از خارج باشند، زیرا تأمین‌کنندگان خارجی، مواد اولیه را به مقادیر کم نمی‌فروشند و اگر هم این کار را انجام دهند، قیمت بیشتری مطالبه می‌کنند (سازمان توسعه صنعتی ملل متحد، ۱۳۸۴: ۲۸۳).

رویه‌ی اداری برای واردات نیز پردردسر است و وارد کردن مقادیر محدود کالا موجب بروز مشکلات برنامه‌ریزی برای تولید انبوه می‌شود و در عین حال باعث راکد ماندن بخشی از سرمایه‌ی واحدهای کوچک و متوسط می‌شود. واردات شامل هزینه‌های ثابت و معینی است و در نتیجه واردات در مقادیر کم، باعث افزایش قیمت تمام شده‌ی هر واحد می‌شود.

تمام موارد بالا سبب شده است تا بنگاه‌های اقتصادی، از محدودیت‌های مالی رنج ببرند و همین عامل به صورت غیرمستقیم بر میزان اشتغال‌زایی آنها تأثیر بگذارد.

نتایج حاصل از تحقیق، مدت فعالیت بنگاه‌ها را به عنوان عامل دوم موثر بر میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها نشان داده است. بنگاه‌ها در بسیاری از کشورها و از جمله در ایران، به عنوان بنگاه‌های زودبازده شناخته می‌شوند. بنابراین انتظاری که از این بنگاه‌ها می‌رود این است که در مدت کوتاهی بتوانند به قابلیت مورد انتظار خوبی جواب داده و به نهایت میزان بهره‌وری و اشتغال‌زایی برسند. مدت زمان رسیدن به چنین مرحله‌ای در کشورهای مختلف با توجه به شرایط اقتصادی و فضای مالی و قانونی حاکم بر فعالیت این بنگاه‌ها متفاوت است.

رابطه‌ی بین میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها و مدت زمان فعالیت این بنگاه‌ها نشان داد که توزیع بنگاه‌ها با میزان محدودیت بالا در بنگاه‌ها با مدت فعالیت متفاوت تقریباً یکسان بوده. بنابراین نمی‌توان

امیدوار بود که با گذشت زمان از میزان محدودیت‌های مالی این بنگاه‌ها کاسته شود. در حقیقت، این بنگاه‌ها در لحظه‌ی ایجاد با مشکلات مالی فراوانی روبه‌رو هستند که به تدریج با افزایش طول مدت فعالیت بنگاه‌ها همچنان پابرجاست و چه بسا که ملزومات، مشکلات مالی دیگری را نیز ایجاد نماید.

نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که ارتباط معنی‌داری بین میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها و نگرش کارفرمایان نسبت به برخی قوانین کار وجود ندارد. قبل از بیان دلایل چنین رویکردی باید توجه کرد که قانون کار، متکفل اشتغال نیست ولی در اشتغال تاثیر مثبت و یا منفی دارد. بدین معنی که اگر قانون کار منجر به ایجاد یک رابطه‌ی عادلانه بین طرفین قرارداد کار (کارگر و کارفرما) گردد، قطعاً انگیزه مدیران بنگاه‌های اقتصادی را جهت جذب نیروی کار و ایجاد اشتغال تشویق خواهد کرد. در غیر این صورت اگر قانون کار موجب شود تا جذب و اشتغال هر واحد نیروی کار برای کارفرما بسیار هزینه‌بر باشد، می‌توان گفت که قانون کار به عنوان مانعی در برابر کارآفرینان و مدیران بنگاه‌های اقتصادی جهت توسعه و گسترش فعالیتشان عمل می‌کند.

نتایج حاصل از این تحقیق نشان داد که ۴۷/۵ درصد کارفرمایان، نقش اجباری بودن اجرای قوانین کار (ماده‌ی ۵ قانون کار) و اجباری بودن اجرای قوانین تأمین اجتماعی (ماده‌ی ۱۴۸ قانون کار) را در خودداری از استخدام و یا تعدیل نیروی کار خود، زیاد ارزیابی کرده‌اند، ۲۳/۳ درصد متوسط و ۲۹/۲ درصد، کم ارزیابی کرده‌اند.

در مورد تمام مواد قانونی مطرح شده در این تحقیق که شامل ماده‌ی ۲۱ (شرایط انقضای قرارداد کار)، ماده‌ی ۲۴ (شرایط پرداخت سنوات به کارگر)، ماده‌ی ۲۷ (شرایط اخراج کارگر) و ماده‌ی ۴۱ (در نظر گرفتن حداقل حقوق شورای عالی کار در تعیین حقوق کارگران) هستند، بیش‌ترین تعداد کارفرمایان، میزان تأثیر این مواد قانونی را در خودداری از استخدام و یا تعدیل نیروی بنگاه خود هیچ یا بسیار کم، ارزیابی کرده‌اند. به این معنی که در جدول فراوانی تمام این متغیرها، نما متعلق به طبقه هیچ یا بسیار کم بوده است. در مصاحبه‌های انجام شده با کارفرمایان، اکثر کارفرمایان بیان می‌کردند که به دلیل تعداد کم کارگران آن‌ها، قوانین کار نمی‌تواند تاثیر زیادی بر مسایل اشتغال‌زایی آن‌ها بگذارد و بر این عقیده بودند که قوانین کارگری برای بنگاه‌های اقتصادی بزرگ‌تر که بالطبع موارد تعدیل و استخدام

نیروی بیشتری دارند، ممکن است مشکل‌زا باشد و یا تغییر حداقل حقوق سالیانه ممکن است به دلیل تعداد زیاد کارگران، بر افزایش هزینه‌ی نیروی انسانی بنگاه‌های اقتصادی بزرگ تاثیر بگذارد.

در مورد متغیر نگرش کارفرمایان نسبت به میزان پرداختی بنگاه‌ها به سازمان تأمین اجتماعی نیز ارتباط معنی‌داری با میزان اشتغال‌زایی بنگاه مشاهده نشد. ولی ۴۵/۸ درصد کارفرمایان بنگاه‌های اقتصادی کوچک بیان کرده‌اند که میزان تأثیر این پرداختی‌ها در افزایش هزینه‌های بنگاه، در حد زیاد است. ۴۳/۳ درصد میزان تاثیر آن را متوسط و ۱۰/۸ درصد میزان تاثیر این پرداختی‌ها را در افزایش هزینه‌های بنگاه در حد کم بیان کرده‌اند.

در زمینه‌ی متغیر نگرش کارفرمایان نسبت به پرداختی‌های قانونی بنگاه‌ها به دولت و شهرداری‌ها، ۳۱/۷ درصد کارفرمایان نقش این پرداختی‌ها را در افزایش مشکلات بنگاه خود زیاد ارزیابی کرده‌اند. ۵۱/۷ درصد متوسط و ۱۶/۷ درصد نیز به صورت کم ارزیابی کرده‌اند. نظر کارفرمایان نسبت به میزان تاثیر پرداخت‌های عوارضی در مشکلات بنگاه‌ها و افزایش هزینه‌های آن و میزان تاثیر پرداخت‌های مالیاتی در افزایش هزینه‌های بنگاه تقریباً با هم یکسان بوده و تفاوت قابل ملاحظه‌ای را بین این دو قایل نشده‌اند. اما در زمینه‌ی انواع عوارضی که کارفرمایان ملزم به پرداخت آن هستند، از دید کارفرمایان، عوارض شهرداری و عوارض وزارت صنایع و معادن، بیشترین مشکلات را برای بنگاه‌ها ایجاد کرده است. کارفرمایان نسبت به عوارض محیط زیست، عوارض صدا و سیما و عوارض آموزش و پرورش، نظر متعادل‌تری داشتند و میزان تاثیر آن را در افزایش هزینه‌های بنگاه کمتر دانسته‌اند. نمودار ۱۰، ترتیب اهمیت عوارض تحمیلی به بخش صنایع بر افزایش هزینه‌های بنگاه از دید کارفرمایان این تحقیق نشان می‌دهد.

عوارض شهرداری
عوارض وزارت صنایع و معادن
عوارض محیط زیست
عوارض صدا و سیما
عوارض آموزش و پرورش

نمودار ۱۰- ترتیب اهمیت عوارض پرداختی بنگاه‌ها بر افزایش هزینه‌های بنگاه از دیدگاه کارفرمایان

گرچه ارتباط بین متغیر میزان استفاده از تسهیلات مالی دولت و میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها مورد تایید قرار نگرفت، ولی نتایج حاصل از تحقیق نشان داد که در زمینه‌ی متغیر میزان استفاده از تسهیلات مالی دولت که بنا به اظهارات کارفرمایان و با استفاده از شاخص‌های مربوط به متغیر محاسبه شد، تنها ۳/۳ درصد در سطح زیاد از این تسهیلات استفاده کرده‌اند، ۱۲/۵ درصد میزان استفاده بنگاه خود از تسهیلات مالی دولت را متوسط و ۸۴/۲ درصد نیز این میزان در سطح کم بیان کرده‌اند. اظهارات کارفرمایان بنگاه‌های اقتصادی درباره‌ی معافیت از پرداخت‌های مالیاتی نشان می‌دهد که ۸/۴ درصد در سطح زیاد، ۸/۳ درصد در سطح متوسط و ۸۳/۳ درصد در سطح کم از این معافیت‌ها استفاده کرده‌اند. اظهارات کارفرمایان بنگاه‌های اقتصادی درباره‌ی معافیت از پرداخت‌های عوارضی نشان می‌دهد که ۷/۵ درصد در سطح زیاد، ۱۰ درصد متوسط و ۷۰/۸ درصد در سطح کم بوده است.

در تمام موارد معافیت‌های مالیاتی و عوارضی، وام‌های بانکی و غیربانکی و تسهیلات سازمان صنایع و معادن برای بنگاه‌های اقتصادی زودبازده، بیشتر کارفرمایان میزان تاثیر این معافیت‌ها را در کاهش مسایل مالی بنگاه خود زیاد و یا بسیار زیاد بیان کرده‌اند.

اما وام‌های بانکی، از جمله تسهیلات و اعتبارات بودجه‌ای است که همواره بیشتر به واحدهای بزرگ و اکثراً دولتی یا نیمه‌دولتی اعطا می‌شود. همچنین وثیقه‌های ملکی که برای دریافت وام توسط بانک‌ها اخذ می‌شود، یک مشکل جدی بر سر راه توسعه‌ی کارآفرینی ایجاد نموده است. در بررسی به عمل آمده توسط نشست جهانی اقتصاد در مورد نحوه‌ی حمایت مالی از واحدهای بزرگ و کوچک در کشورهای مختلف، لوکزامبورگ، هنگ‌کنگ، ایرلند، هلند و فنلاند، عملکردهای مطلوبی در حمایت از بنگاه‌های

کوچک و متوسط داشته‌اند در حالی که آرژانتین، مکزیک و اندونزی در پایین‌ترین رده قرار گرفته‌اند. براساس همان مدل، مطالعه مشابهی بر روی مدیران ایرانی انجام شده است که معدل میانگین آن‌ها ۱/۵۸ (از ۷) بود. اگر این میانگین در کنار نمرات حاصل از کشورهای دیگر قرار گیرد، ایران در رده ۵۴ این فهرست قرار می‌گیرد. (مدیرانی که برای این مطالعه انتخاب شده بودند، از هر دو صنایع کوچک و بزرگ بودند.) این مطالعه همچنین نشان داد که بانک‌های ایرانی همان سیاست‌هایی را که برای شرکت‌های بزرگ دارند، برای شرکت‌های کوچک نیز اعمال می‌کنند و هیچگونه سیاست ترجیحی برای صنایع کوچک و متوسط وجود ندارد (سازمان توسعه صنعتی ملل متحد، ۱۳۸۴: ۲۸۴).

۷- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این بخش با توجه به نتایج تحقیق، به بیان پیشنهادهای اجرایی در زمینه‌ی موضوع تحقیق برای استفاده‌ی مسئولین اجرایی می‌پردازیم. از آنجایی که پیشنهادهای اجرایی برآمده از نتایج حاصل از تحلیل اطلاعات این تحقیق است، ابتدا به بیان خلاصه‌ای از نتایج حاصل از این تحقیق اشاره گردیده است.

یکی از مهم‌ترین مواردی که در نتیجه‌گیری این تحقیق به چشم می‌خورد، ارتباط معنی‌دار بین میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها و میزان اشتغال‌زایی بنگاه‌ها است. همان‌گونه که از نتایج تحلیل رگرسیون متغیر وابسته‌ی میزان اشتغال‌زایی بر می‌آید، میزان محدودیت‌های مالی و مدت فعالیت بنگاه‌ها عوامل تعیین‌کننده متغیر میزان اشتغال‌زایی به شمار می‌آید. هزینه‌های حمل و نقل و انبارداری و هزینه‌های تبلیغات و بازاریابی نیز از مهم‌ترین عوامل افزایش میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها به محسوب می‌شوند. نتایج حاصل از پاسخ پرسش‌هایی که از کارفرمایان بنگاه‌های اقتصادی بدست آمده، نشانگر این است که تقاضا برای محصولات از عمده‌ترین عوامل تعطیلی بنگاه‌ها به شمار می‌آید. بنابراین، پیشنهادهای این تحقیق معطوف به ارائه‌ی راه‌کارهایی در راستای کاهش عوامل موثر بر میزان محدودیت‌های مالی بنگاه‌ها است که در ادامه بیان می‌شود:

۱- ایجاد صندوق بیمه تضمینی نقدینگی و اعتبارات پروژه‌های صنایع کوچک

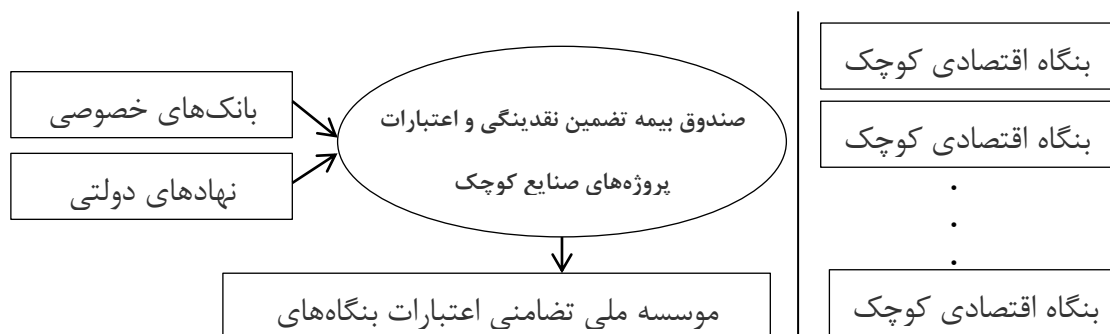
به تجربه ثابت شده است که ارتباط بنگاه‌های اقتصادی کوچک با بنگاه‌های بزرگ‌تر می‌تواند نقش مهمی در کاهش هزینه‌های تبلیغات و بازاریابی محصولات تولید شده توسط بنگاه‌های اقتصادی کوچک و همچنین حل مشکل کمبود تقاضا برای محصولات این بنگاه‌ها ایفا کند. در سال ۱۹۹۳ در کره جنوبی به دلیل نوسانات شدید اقتصادی تعداد انبوهی از صنایع کوچک، ورشکسته و تعطیل شدند. تحقیقات بعدی نشان داد، ۹۷ درصد بنگاه‌های ورشکست شده، به دلیل تنها بودن و عدم اتصال آن‌ها به صنایع قدرتمندتر اقتصادی، تاب تحمل فشارها و رکود اقتصادی را نداشته و از میدان فعالیت و تولید خارج شدند (قره‌چه، ۱۳۷۷: ۲۱). در بخش مبانی نظری این تحقیق، مدل توسعه براساس سیستم پیمانکاری و همچنین مدل خوشه‌ای از نظریات پشتیبان چنین ایده‌ای به محسوب می‌شوند.

اما در ایران، بنگاه‌های اقتصادی بزرگ‌تر، تمایلی به بستن قراردادهای پیمانکاری با بنگاه‌های کوچک‌تر نشان نمی‌دهند. یکی از مهم‌ترین دلایل چنین گرایشی، عدم ثبات و پایداری بنگاه‌های اقتصادی کوچک در ایران با وجود مشکلات موجود است. به طوری که همواره این ترس وجود دارد که بنگاه‌های اقتصادی کوچک‌تر به دلیل کمبود نقدینگی نتوانند به تعهدات خود عمل کنند و بنگاه بزرگ‌تر از این طریق دچار زیان شود. در حال حاضر، صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک^۱ در کشور در حال فعالیت است که هدف اصلی آن، تسهیل در امر سرمایه‌گذاری بخش خصوصی از طریق ضمانت سرمایه‌گذاری و صدور ضمانت‌نامه است. گرچه این صندوق می‌تواند نقش مهمی در راستای ثبات بنگاه‌های اقتصادی کوچک داشته باشد، اما توجه مستقیمی به قراردادهای پیمانکاری صنایع کوچک و بزرگ‌تر در آن صورت نگرفته است. پیشنهاد موثر، ایجاد صندوق بیمه تضمینی نقدینگی و اعتبارات پروژه‌های صنایع کوچک است.

---

۱ صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک، زیر نظر وزارت صنایع و معادن تأسیس گردیده و مرکز اصلی آن در تهران است. نوع صندوق، شرکت سهامی خاص و مدت آن نامحدود است. هدف صندوق، فراهم آوردن موجبات توسعه سرمایه‌گذاری بخش غیردولتی در صنایع کوچک، کوتاه کردن مدت زمان اجرای طرح‌های اشتغال‌زا و دارای توجیه اقتصادی با اولویت مناطق کمتر توسعه یافته و تضمین و تسهیل در توقیف تسهیلات اعطایی به طرح‌های مذکور است. صندوق از نظر مالی، به صورت خودگردان اداره می‌شود و چنانچه تکالیف و مأموریت‌های خاصی از جانب دولت به آن محول شود از محل اعتبارات عمومی تأمین اعتبار می‌شود. (تصویب‌نامه شماره ۳۲۷۳۶/۶۳۵۰۹ ه مورخ ۸۴/۱۰/۲۴ هیأت وزیران حاوی «اساسنامه صندوق ضمانت سرمایه‌گذاری صنایع کوچک») (سایت وزارت صنایع و معادن).

این صندوق حمایتی می تواند به صورت مجزا یا زیر نظر صندوق فوق ایجاد شده و با حمایت خاص از صنایع کوچک در هنگام بروز مشکلات، امکان ارتباط گسترده تر و خوشه ای صنایع کوچک و بزرگ تر را فراهم کند و از این رهگذر زمینه ساز کاهش بسیاری از محدودیت های مالی بنگاه ها شود. این صندوق می تواند با ارائه تسهیلات با سود کم به بنگاه های اقتصادی کوچک که درصد بالایی از پروژه پیمانکاری خود با صنایع بزرگ تر (به طور مثال ۷۰ درصد و بیشتر) را انجام داده اند و دچار کمبود نقدینگی هستند، ضمن امکان ادامه فعالیت پروژه توسط بنگاه اقتصادی کوچک، نقش مهمی در ترغیب صنایع بزرگ تر برای انجام پروژه های پیمانکاری با صنایع کوچک داشته باشد و از این طریق، هم در ثبات مشاغل به وجود آمده در بنگاه ها و هم در ایجاد مشاغل جدید توسط این بنگاه ها نقش موثری دارد. ساختار صندوق بیمه تضمینی پروژه های کوچک و متوسط در کشور ژاپن در سال ۱۹۹۸ میلادی که توانست نقش مهمی در پایداری بنگاه های اقتصادی کوچک این کشور داشته باشد، می تواند به عنوان الگویی برای پیاده سازی این صندوق در ایران مورد استفاده قرار گیرد. صندوق بیمه تضمینی پروژه های کوچک و متوسط در کشور ژاپن که شعباتی را در تمام استان های ژاپن دارد، دارای اندوخته قابل توجهی از ین و ارز خارجی است. دولت مرکزی عمدتاً نقش نظارتی داشت و فقط در مواقع اختلاف یا تجدیدنظر در میزان نقدینگی سپرده، دخالت مستقیم می نمود. این صندوق در راستای تأمین وام آن دسته از شرکت های کوچک و متوسط برمی آید که ۵۰ درصد از پروژه تولیدی خود را تکمیل نموده و نیاز مبرم به تامین نقدینگی برای نهایی کردن پروژه دارند (سازمان صنایع کوچک، ۱۳۸۰: ۱۹۸). نمودار ۱۱ ساختار صندوق بیمه تضمینی صنایع کوچک و متوسط در ژاپن را نشان می دهد.

نمودار ۱۱- ساختار صندوق بیمه تضمینی صنایع کوچک و متوسط در ژاپن، ۱۹۹۸

۲- کمک به ایجاد شرکت‌هایی با ساختار مالکیت تعاونی برای تهیه‌ی مواد اولیه‌ی بنگاه‌های

اقتصادی

همان‌طور که نتایج حاصل از تحقیق نشان داد، تهیه‌ی مواد اولیه و نوسانات شدید قیمت یکی از مهم‌ترین مشکلات بنگاه‌های اقتصادی به شمار می‌رود. به گونه‌ای که ۷۲ درصد کارفرمایان بنگاه‌های اقتصادی بیان کرده‌اند که با تهیه‌ی مواد اولیه در بنگاه خود در سطح زیاد دچار مشکل هستند. همچنین ۱۸ درصد بنگاه‌هایی که سابقه تعطیلی داشتند، علت تعطیلی خود را مشکلات تهیه‌ی مواد اولیه و از جمله نوسانات قیمت آن بیان کردند.

پیشنهاد موثر، کمک به ایجاد شرکت‌هایی با ساختار مالکیت تعاونی برای تهیه‌ی مواد اولیه بنگاه‌های اقتصادی است. با ایجاد چنین شرکت‌هایی، بنگاه‌های اقتصادی که نیاز به مواد اولیه مشابه دارند، می‌توانند درخواست خود را یک‌جا تهیه کرده و بدین ترتیب، از هزینه‌های حمل و نقل، هزینه‌های ثابت واردات کالا و نیز هزینه‌های تحمیلی به دلیل سفارشات کم کالا بکاهند. همچنین ایجاد چنین شرکت‌هایی می‌تواند به دستگاه‌های اجرایی در یافتن گروه‌های هدف برای ارائه تسهیلات مالی در زمینه خرید مواد اولیه کمک کند.

از طرفی بررسی مواد قانونی مرتبط با اشتغال در طول برنامه توسعه نشان می‌دهد که در برنامه‌های اول و دوم سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیران کشور سعی داشته‌اند از طریق اعطای تسهیلات ارزان قیمت و یا لحاظ اعتبارات لازم برای اجرای برنامه‌های مربوط به اشتغال در بودجه‌های سالانه‌ی کشور به ایجاد اشتغال بپردازند؛ این در حالی است که ایجاد اشتغال پایدار ماحصل رونق تولید و سرمایه‌گذاری است که پیش‌نیاز آن جهت‌گیری صحیح و اصولی مجموعه سیاست‌های کلان اقتصادی کشور به سمت ایجاد فضای با ثبات و مناسب کسب و کار جهت افزایش تولید و سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های اقتصادی است.

موفقیت نسبی برنامه‌ی اول در اشتغال‌زایی بیشتر مرهون سرمایه‌گذاری‌های زیربنایی پس از جنگ تحمیلی در دوران بازسازی و همچنین استفاده از ظرفیت‌های خالی اقتصاد کشور بوده است و در مقابل

عدم موفقیت برنامه‌ی دوم توسعه در مقوله‌ی اشتغال‌زایی نیز پیگیری سیاست‌های تثبیت اقتصادی در طول سال‌های برنامه بوده است.

برنامه سوم توسعه نیز توفیق چندان مناسبی در امر اشتغال‌زایی نیافت به گونه‌ای که بخش قابل توجهی از فرصت‌های شغلی ایجاد شده در کشور طی این برنامه، بیشتر متأثر از سیاست‌های منفعل بوده تا متأثر از سیاست‌های فعال بازار کار.

بررسی روند عرضه و تقاضای نیروی کار فارغ‌التحصیلان در گذشته مؤید این مطلب است که بازار کار نیروی انسانی متخصص نسبت به بازار کار کشور با عدم تعادل بیشتری مواجه بوده است. بنابراین، ضروری است تا با رویکردی متفاوت از گذشته نسبت به ارائه راهبردهای مناسب جهت تعادل بخشی بازار کار و افزایش سطح اشتغال فارغ‌التحصیلان و نیروی متخصص اقدام گردد.

چیزی که مسلم است اینکه همچنان فضای اقتصادی کشور و محیط بازار کار داخلی از انعطاف لازم برای انجام سرمایه‌گذاری کلان، به ویژه در طرح‌های کاربردی، برخوردار نیست.

توانمندسازی زنان از طریق ارتقای سطح آموزش و مهارت‌های شغلی امری بسیار حیاتی برای توسعه پایدار است.

افزایش قابلیت‌های فنی و تخصصی به بیکاران از طریق ارائه‌ی آموزش‌های مهارتی به عنوان یکی از سیاست‌های فعال بازار کار می‌تواند جهت بهبود وضعیت اشتغال کشور مدنظر قرار گیرد.

منابع

- انجمن مدیران صنایع. (۱۳۸۰). موارد عمده مشکل‌زای قانون کار، تهران، انتشارات انجمن مدیران صنایع
- احمدپور داریانی، محمود. (۱۳۸۱). کارآفرینی (تعاریف، نظریات و الگوها)، تهران، انتشارات پردیس
- توسلی، غلامعباس. (۱۳۷۵). جامعه‌شناسی کار و شغل، تهران، انتشار سمت
- جی‌اکس، زولتان، روی توریک بوکارلسون. (۱۳۸۱). نقش صنایع کوچک در اقتصاد مدرن، ترجمه جهانگیر مجیدی، تهران، انتشارات رسا

- جهانگیر، منصور. (۱۳۸۵). جمع‌آوری قوانین و مقررات مربوط به رفاه و تأمین اجتماعی، تهران، نشر نی
- حقیقی، محمدعلی. (۱۳۷۹). نظام روابط کار در سازمان، تهران، انتشارات ترمه
- حسام، فرحناز. (۱۳۸۱). قانون کار و چالش‌های آن، تهران، انتشارات دفتر بررسی‌های اقتصادی
- خاشعی، شهریار. (۱۳۸۴). بررسی موانع رشد تولید و راه‌کارهای رفع آن، تهران، کنفدراسیون صنعت ایران
- زاهدی، شمس‌السادات. (۱۳۷۷). روابط صنعتی (نظام روابط کار)، تهران، مرکز نشر کتب دانشگاهی
- سبجانی، حسن. (۱۳۷۲). اقتصاد کار و نیروی انسانی، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها
- سپهری، محمدرضا. (۱۳۸۱). حقوق بنیادین کار، تهران، انتشارات موسسه کار و تأمین اجتماعی
- سازمان توسعه صنعتی ملل متحد (یونیدو). (۱۳۸۴). سند استراتژی افزایش مشارکت موثر و رقابتی بخش صنایع کوچک و متوسط در توسعه اقتصادی و صنعتی ایران، ترجمه عبدالرضا شقاقی، تهران، انتشارات رسا
- سازمان صنایع کوچک ایران. (۱۳۸۰). سیاست‌های موفق توسعه صنایع کوچک در ۲۰ کشور صنعتی و در حال توسعه، انتشارات سازمان صنایع کوچک ایران، تهران، انتشارات سازمان صنایع کوچک ایران
- قره‌چه، منیژه. (۱۳۷۷). مدیریت صنایع کوچک، مجموعه متون آموزشی موسسه کار و تأمین اجتماعی، شماره ۲۱، تهران، انتشارات موسسه کار و تأمین اجتماعی
- لامعی، بهزاد. (۱۳۷۹). آموزش کارآفرینی در ایران و بررسی موانع قانونی رشد کارآفرینی در صنایع کوچک ایران، ناظر علمی: کامبیز طالبی، تهران، موسسه کار و تأمین اجتماعی
- موسسه کار و تأمین اجتماعی. (۱۳۸۴). اهداف راهبردی کار شایسته، تهران، انتشارات موسسه کار و تأمین اجتماعی

- موسسه کار و تامین اجتماعی. (۱۳۸۵). دستور کار جهانی اشتغال، مجله کار و جامعه، شماره ۷۰-۶۹، تهران، انتشارات موسسه کار و تامین اجتماعی
- مولایی، محمد. (۱۳۸۲). ارزیابی عوامل موثر بر سودآوری و عملکرد صنایع کوچک در ایران، پایان نامه دکتری دانشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس، تهران، دانشگاه تربیت مدرس
- مرکز آمار ایران. (۱۳۷۴). فرهنگ تعاریف و مفاهیم به کار رفته در طرحها و گزارشهای آماری مرکز آمار ایران، تهران، انتشارات مرکز آمار ایران
- میرسپاسی، ناصر. (۱۳۷۵). مدیریت منابع انسانی و روابط کار (نگرشی راهبردی)، تهران، انتشارات شروین
- وزارت کار و امور اجتماعی. (۱۳۵۰). در خدمت صنایع کوچک، نشریه شماره ۶۴، تهران، انتشارات موسسه کار و تامین اجتماعی
- همدانی، علی الله. (۱۳۸۲). قانون تامین اجتماعی و کارفرمایان و مدیران، تهران، انتشارات انجمن مدیران صنایع
- هیسریچ، رابرت، مایکل پی، پیترز. (۱۳۸۳). کارآفرینی، ترجمه: علیرضا فیض بخش، تهران، انتشارات دانشگاه صنعتی شریف - موسسه انتشارات علمی
- International Labour office. (۲۰۰۲). Decent work-matters in crisis-Ilo response to crisis challenges, Geneva
- Phnom Penh. (۲۰۰۴). Meeting of SME Sub-Committee, Cambodia, Ministry of Industry, Mines and Energy
- World business council. (۲۰۰۶). Promoting Small and medium enterprises for sustainable development.